

הדרך אל ירושלים בתורה (חלק ג)

* בפרקי דרבי אליעזר (פרק לו) נאמר:

אברהם כרת ברית עם עמי הארץ. כשנגלו המלאכים עליו היה סבור שהם אורחי עם הארץ ורץ לקראתם ורצה לעשות להם סעודה גדולה... ורץ להביא בן בקר. ברח לפניו בן הבקר ונכנס אחריו שם, ומצא שם אדם וחוה שוכבים על המטות ישנים ונרות דולקין עליהם וריח טוב עליהם כריח ניחוח. לפיכך חמד את המערה לאחוזת קבר.

אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במכר טוב ובזהב ובשטר עולם לאחוזת קבר. וכי יבוסים היו? והלא חתיים היו? אלא על שם עיר יבוס נקראו יבוסים... אמרו לו: אנו יודעים שהקב"ה עתיד ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האל, כרות עמנו שבועה שאין בני ישראל יורשים את עיר יבוס כי אם ברצונם של בני יבוס... ומה עשו אנשי יבוס? עשו גלולים של נחשת והעמידו אותם ברחוב העיר וכתבו עליהם שבועת אברהם.

וכשבאו ישראל לארץ רצו לכנוס בעיר היבוס ולא היו יכולים ליכנס מפני אות ברית שבועת אברהם... וכשהמלך דוד רצה ליכנס בעיר היבוס לא הניחו אותו שנאמר (ש"מ"ב ה', ו) 'לא תבוא הנה כי אם הסיך העורים והפסחים' – הגלולים הללו שכתוב עליהם אות שבועת אברהם... ואחר כך קנה דוד את עיר היבוס לישראל בכתב עולם לאחוזת עולם.

* הזהוה (ח"א דף עט אות י) כותב:

'ויאמר דוד אנה אעלה? ויאמר חברונה' (ש"מ"ב ב', א)... בגין דדוד לית ליה לקבלא מלכותא אלא עד דיתחבר באבהן דאינון בחברון [תרגום: מפני שדוד אין לו לקבל המלכות אלא עד שיתחבר עם האבות שהם בחברון].

* וזכר לדבר במשנת יומא (פ"ג מ"א):

אמר להם הממונה [בבית המקדש]: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה [של קרבן תמיד של שחר]. אם הגיע, הרואה אומר: ברקאי [=הבריק והאיר השחר]! מתתיא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח עד שבחברון? והוא אומר: הן.

2. המשמעויות

חברון מסמלת את קביעות ההשטרשות בארץ ישראל: בה יושב אברהם לראשונה ישיבת קבע בארץ; בה נקנה הקניין הראשון בארץ ישראל, שהיה לצורכי קבורה – דבר שיש בו מן האחיזה הנצחית; וזוהי העיר הראשונה שבני ישראל נוחלים בה בפועל בארץ ישראל, בגלל מסירות נפשו ודבקותו של כלב בפרשת המרגלים.

בשיעור הקודם ניתחנו, במסגרת הניסיון להבין את משמעותה של הדרך לירושלים במסלולם של האבות ובמסלול הדורות, את צביון של שכם ובית אל. בשיעור זה נעסוק בחברון ובירושלים, ואז ננסה לתת משמעות למהלך כולו.

א. חברון

1. המקורות

- חברון נזכרת לראשונה לאחר פרדת אברהם מלוט, שהתרחשה עם שובם ממצרים. וכאן מתחדש דבר מה: בעוד שעד עתה העביר אברהם את אוהלו ממקום למקום, בחברון נאמר לראשונה על אברהם כי הוא יושב באלוני ממרא אשר בחברון (בראשית י"ג, יח), ויש במשמע: ישיבת קבע.

- אין זה מקרה שחברון היא המקום הראשון הנקנה בכסף מלא בארץ ישראל. הקניין נועד לקבורת שרה, ואברהם מקפיד ביותר שיהא זה קניין מלא (שם כ"ג, יז-יח).

- יוסף נשלח לראות את שלום אחיו ואת שלום הצאן מעמק חברון (המסמלת, כשמה, את החיבור) אל שכם (מקום הפירוד) (שם ל"ז, יד).

- על הפסוק "ויבא עד חברון" (במדבר י"ג, כב) דרשו חז"ל כי הכוונה לכלב, שהלך לחברון להשתטח בה על קברי אבות (רש"י שם, על פי הגמרא סוטה לד ע"ב).

- העיר הראשונה שבה התיישבו בני ישראל בפועל לאחר כיבוש הארץ היא חברון, הניתנת לכלב בן יפונה לנחלה בשכר עשייתו את רצון ה' (יהושע י"ד, יג-יד).

- בימי דוד אנו מגלים פנים נוספות של העיר.

קבורתו של אבנר, בן שבט בנימין, בחברון (ש"מ"ב ג', לב) שבנחלת יהודה (ולא בנחלתו בשבטו) היא מפתיעה ביותר; ומפתיעה לא פחות קבורת ראשו של איש בושת בן שאול בקבר אבנר בחברון (שם ד', יב).

חברון היא גם ראשית מלכותו של דוד: תחילה מלך בה על שבט יהודה (שם ב', א-ד, יא), ואחר כך באו אליה כל שבטי ישראל וקיבלו עליהם את מלכותו באחדות, בשמחה גדולה ובכריתת ברית (שם ה', א-ג; דה"א י"א, א-ג; שם י"ב, כד, לט-מא). ואין זה מקרה שאף אבשלום המורד מתחיל את מלכותו בחברון (ש"מ"ב ט"ו, י), ומכוחה הוא מגיע לירושלים.

- מעניין כי המדרש (בראשית רבה נח ד) רואה בחברון (בניגוד לארצו של יוסף) את אחד מארבעה מקומות מגונים שבארץ ישראל, וכפי שכתב רש"י (על במדבר י"ג, כב):

אין לך טרשין בכל ארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים.

- עובדה מעניינת הינה קדימת חברון לירושלים, ואנו מוצאים התייחסויות שונות לכך:

ב. ירושלים

כפי שראינו בשיעור הראשון, יש לירושלים רמזים בלבד בתורה (מלכותו של מלכיצדק, המייצג את המלכות הארצית, ופרשת העקדה, המייצגת את מלכות ה'), ואף בתקופת הכיבוש וההתנחלות היא מוזכרת באורח אגבי ביותר.

הראשון שמתעניין בירושלים ובחר בה הוא דוד המלך, והוא עושה זאת מיד לאחר המלכתו על כל ישראל, הווה אומר: **מגמתו של דוד היא שמלכותו על כל ישראל תתגלה בירושלים מתוך אחדות.** הבחירה בירושלים, השוכנת בגבול שבין יהודה ובנימין, יסודה ברצונו של דוד לאחד בין שני השבטים, שהכתוב מעיד על היריבות ביניהם באותה תקופה – "ותהי המלחמה אֶרְכָּה בין בית שאול ובין בית דוד" (שמ"ב ג, א) – ואשר מייצגים את בני רחל ובני לאה "אשר בנו שתייהם את בית ישראל" (רות ד, יא). כמלך על כל ישראל מעוניין דוד לבטא את אחדות כלל ישראל יחדיו, לפיכך אין הוא קובע את בירתו בחברון – שאליה הלך על פי ה' – אלא מעדיף את ירושלים: בירה על-שבטית, אשר קשורה לבנימין אך בנימין טרם הוריש אותה ועל כן היא עיר נכרית.

ברם, דוד אינו מסתפק בעיר בירה של מלכות ארצית. הוא מעוניין להפוך מיד את בירת מלכות ישראל למקום מלכותו של הקב"ה,² ועל כן מעשהו הראשון אחרי התבססותו בירושלים וניצחונו על הפלשתים הוא להעלות את ארון ה' לירושלים ובכך לקבוע את היעד של מלכותו: הקמת מקדש בעיר המלכות.

דוד מבקש לבנות מקדש, ומשאין הדבר ניתן לו הוא מוסר את נפשו על בניינו: מחפש את המקום, מוצא אותו וקונה אותו מכספי כל ישראל; מכין את התכניות, החומרים ובעלי המלאכה; ואפילו מחלק את המשמרות והמעמדות שיעבדו במקדש עם היבנותו. כה רבים היו מאמציו של דוד בבניין המקדש, עד שחז"ל למדו מכאן כי:

בכל מה שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו... שלמה בנה בית המקדש... ובשביל שנתן דוד נפשו על בית המקדש שיבנה... לא קיפח הקב"ה את שכרו, אלא הכתיבו על שמו, שנאמר 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד' (תהילים ל, א), לשלמה אינו אומר אלא לדוד.³

החזון שראה דוד לנגד עיניו היה **חיבור עיר ומקדש: חיבור מלכות ישראל ומלכות ה' במקום אחד.** וזהו ייחודה של ירושלים, הכוללת את שני המרכיבים הללו.

מציאות זו תואמת את מיקום העיר: בין שבט יהודה, המייצג את המלכות הארצית, ובין שבט בנימין, המייצג את נחלת

חברון גם מסמלת את **מלכות ישראל**: בה החלה מלכותו של דוד – תחילה על יהודה, ואחר כך על כל ישראל; ומסיבה זו בחר גם אבשלום להתחיל בה את מלכותו.

בין שתי התכונות הללו – קביעות האחיזה והמלכות – ישנו קשר פנימי מהותי. המלכות הינה שלטון קבוע, שבו מולך בנו של המלך אחרי אביו (בניגוד לתקופת השופטים, שאז בא כל שופט משבט אחר ולא הייתה המשכיות בין אב לבן [למעט מקרה גדעון ואבימלך]), וכדברי הברייתא (הוריות יב ע"א):

אין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותם שנאמר 'ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם [וגו'] והורדתם אותו אל גיחון'.

משיחת המלך על המעיין מבטאת המשכיות ונצחיות – כנביעתו וזרימתו המתמדת של המעיין.

בנוסף, חברון כשמה כן היא – מקום של **חיבור ואחדות** – תכונות הקשורות אף הן באופן ברור למלכות. המלך, "שלו הוא לב כל קהל ישראל" (רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ו), תפקידו להנהיג את כל ישראל ולאחדם יחדיו בשלטונו המלכותי עליהם. כך ניתן להבין את קבורתו של אבנר – שרצה לאחד את שבטי ישראל ויהודה תחת הנהגתו של דוד המלך – בחברון. באופן דומה ניתן להבין גם את קבורת איש בושת בן שאול בחברון: איש בושת ואבנר, שמצד שבטם וייחוסם המשפחתי אמורים היו להיקבר בנחלת בנימין, נקברו שניהם בחברון, והמשמעות הסמלית של הדבר היא חיבור בנימין ויהודה ואחדותם.

על פי דרכנו, חברון היא, אם כן, עיר מלכות ישראל, שבה מתגלה אחדות ישראל וזיקה של קביעות והשתרשות בארץ ישראל.

המשמעות של קדימת חברון לירושלים יסודה, בתמצית, ברצון להתחבר אל השורש:

- הזוהר (זוהר חדש רות, דף עט אות ד) אומר כי פתחו של גן עדן הנו בחברון, בעוד שגן העדן עצמו הוא בהר המוריה. וכן כתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק ט): "ששער גן עדן סמוך להר המוריה".
- אברהם רוצה להיקבר ליד אדם הראשון, בכורו של עולם, מתוך מגמה להמשיכו.
- דוד מולך תחילה בחברון, קודם שימלוך בירושלים, על מנת להתחיל את מלכותו מתוך חיבור לאבות העולם וכהמשך להם.
- ועל כן גם עבודת המקדש ראשיתה בהארץ פני כל המזרח עד חברון, כדי לחבר את עבודת המקדש לאבות.

הקביעות משמעותה חיבור: חיבור לאדמה, לארץ ישראל, וחיבור נצחי לחבר נאה הקבור בחברון, הוא אברהם אבינו. הדרך לגילוי המלא של חיבור מלכות בשר ודם עם מלכות שמים מתחילה בחברון – בירתה של המלכות הארצית.

1 היות שהקורס כולו עוסק בירושלים, נביא כאן רק את תמצית המסקנות על מהותה. הנושא יפורט לאורך כל השנה במסגרת השיעורים.

2 יש ראיות רבות להיות המקדש מקום מלכות ה', והן יובאו בע"ה בפרוטרוט בהמשך השיעורים.

3 תנחומא (מהדורת בובר) פרשת נשא סימן כ.

הירש (??שם??) מפרש כי מצבה מסמלת את קדושת הטבע: עבודת הא-ל באמצעות אבן טבעית מבטאת ראשוניות, זמניות וטבעיות, בכורה וקדושה.

הדרך הדרומית, ההולכת מחברון לירושלים, משלימה את מהלכם הטבעי של האבות ומוסיפה לו נדבך בחירי. דרך זו מתגלה בשלב מאוחר יותר ועיקרה הוא מלכות – מלכות בשר ודם ומלכות ה' – וקביעות ונצחיות של האחיזה בארץ ושל המלכות. קומת המלכות נבנית במהותה על גבי הקומה הטבעית של האבות, כשם שמישיח בן דוד מחליף את משיח בן יוסף. דרך זו, כמלכות כולה, היא דרך בחירית, הבאה מלמטה, ולא דווקא במסלול הטבעי. כשם שיהודה נבחר להנהגה ולמלכות אף שלא היה הבכור, כך גם נחלתו אינה נחלת בכורה; אדמת טרשים היא, ואין תנאיה הטבעיים פוריים כאלו של נחלת יוסף. ודווקא בנחלה זו שוכנת ההנהגה הנצחית והעיתידית של עם ישראל.

בין נחלת יוסף ובין נחלת יהודה נמצאת נחלת בנימין, ובה ירושלים, שאמורה לאחד בתוכה – כנחלת בנימין כולה בגבולותיה – את הבכורה והקדושה הראשונית הטבעית של בני רחל עם צד הבחירה, המלכות והנצחיות של בני לאה.

סדר הערים שבהן עוברים האבות אברהם ויעקב, הבנים בכיבוש הארץ ולבסוף דוד המלך – סדר זה יוצר הדרגתיות עד ההגעה לעיר המאחדת את השבטים כולם ומכפיפה מכוחה של אחדות זו את מלכות ישראל למלכות ה':

- **שכם** היא עיר בכורה, שער צפוני, עיר גבול: מקום המפגיש את הנכנס לארץ עם גופה של הארץ, עם הצד 'הבכורי', הטבעי, החומרי והראשוני שלה – מקום שבו משאירים את אלוהי הנכר, קודם שנכנסים פנימה יותר.
- **בבית אל**, המקום המקודש הטבעי, מקדש האבות, מקבעים את הקשר עם הקב"ה ואת דרכי עבודתו ביחס להתגלותו.
- מבית אל ניתן להמשיך לחברון ולשבת בה ישיבת קבע, שתבטא את האחיזה הנצחית בארץ ישראל. זהו מקום האחדות והמלכות הארצית, מקום שאליו מגיעים מתוך בחירה, ולא רק מתוך מסלול טבעי, ואשר בו שולט עולם הרוח על עולם החומר, כבדמותו של יהודה 'בעל התשובה' (בראשית ל"ח).
- ורק לבסוף מגיעים לירושלים, המחברת מלכות ארצית ומלכות ה', יהודה ובנימין, מלכות ובחירה עם קדושה ובכורה – מקום ממצע, המאחד בתוכו, כחלק מנחלת בנימין, את יוסף ואת יהודה, את שכם ואת חברון כאחת.

המעבר משכם לבית אל דומה לכניסה הרצויה לבית הכנסת כפי שתיאר אותה רב חסדא:

לעולם ייכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת... ואחר כך יתפלל

שני פתחים דרושים על מנת להיכנס כראוי לתפילה: בפתח החיצון – בנקודת המעבר מן החוץ אל הפנים – אנו מסירים מעלינו את הצד החיצוני; ורק בפתח השני אנו נכנסים ממש פנימה ומתפללים. כיוצא בדבר בכניסה לארץ: ראשית מגיעים

השכינה.⁴ והדבר מסביר גם את מיקום בית המלך בימי שלמה: בין העיר למקדש.

ג. משמעות המהלך הכולל

ברצוננו לטעון כי המעבר בערים כפי סדרן המסוים – שכם, בית אל, חברון ולבסוף ירושלים – מבטא מציאות רוחנית מסוימת: כל אחת מן הערים מייצגת נקודה רוחנית בדרך אל העיר ירושלים.

למהלך זה יש כמה היבטים. היבט אחד, שעליו עמדנו בהרחבה בשיעור הראשון, הוא מהלך הכניסה לארץ. ראינו כי אברהם אבינו היה היחיד שהקיף את מלוא המסלול, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים, והלך את המהלך כולו: שכם, בית אל והעי, חברון, ירושלים, ולבסוף מקום המקדש. ממשיכו עשו רק חלק מן המהלך השלם: יעקב אבינו הלך את המסלול שכם - בית אל - חברון; בני ישראל בכניסתם לארץ הגיעו לעי ולהר עיבל אך נעצרו אף הם בחברון; ורק דוד המלך השלים את המהלך מחברון לירושלים.

היבט אחר שחשוב לזכור בהקשר זה הוא משמעותן של הערים בחלוקה השבטית של הארץ: שכם מצויה בגבול שבין בני יוסף, אפרים ומנשה; בית אל נמצאת בגבולה הצפוני של נחלת בנימין – בין שבטי בנימין ואפרים; חברון היא בירתה של נחלת יהודה ומצויה בלבה; ואילו ירושלים ניצבת, כאמור, בגבול בנימין ויהודה, דהיינו בגבול הדרומי של נחלת בנימין – שהיא גם נחלת שכינה.⁵

אם נצרך את שני ההיבטים הללו נבחין מיד כי המהלך הכולל מורכב בעצם משני מהלכים, המהווים שתי דרכי הגעה לנחלת בנימין: האחד מצפון – משכם לבית אל; והשני מדרום – מחברון לירושלים.

הדרך הצפונית היא הדרך הטבעית, דרך האבות. דרך זו תואמת את המהלך הטבעי – מהלך הבא לידי ביטוי בארצו של יוסף, בכורה של רחל, המבטא את ראשית ההתיישבות בארץ ישראל.⁶ חבל ארץ זה מבטא את קדושת הארץ ובכורתה. וכשם ששכם מבטאת בראשוניותה את עיר הבכורה, כך מבטא יוסף, בכור רחל, את קדושת הגוף – את ברכתה הגשמית של הארץ ואת המשך דרכו של יעקב אבינו – בחינה שתבוא מאוחר יותר לידי ביטוי בהנהגת משיח בן יוסף.

בבחינה זו ההגעה היא עד בית אל: מקדשם הטבעי של האבות, מקום שכולו מקודש. בחינה קמאית זו מתבטאת, בין השאר, במצבה ששם יעקב במקום (בראשית ל"ח, יח). הרש"ר

4 ובייחוד על פי תיאור הגבול אצל חז"ל (יומא יב ע"א; מגילה כו ע"א), שלפיו רצועה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין, באופן שהמקדש עצמו בנוי בנחלת בנימין, ואילו הלשכות – וביניהן לשכת הגזית – בנחלת יהודה, על מנת שהמלכות הארצית תהיה קשורה למקום מלכות ה'.

5 בעיקר על סמך הפסוק "לבנימין אמר ידיד ה' ישפן לבטח עליו חפץ עליו כל היום ובין כתפיו שכן" (דברים ל"ג, יב). נרחיב על כך בע"ה בשיעור שיוקדש לנושא.

6 בספר דברי הימים (דה"א ז', כא-כד) יש עדויות להגעה מוקדמת מאוד של בני אפרים לארץ ישראל ולבניין ערים בנחלת אפרים: "בית חורון התחתון ואת העליון ואת אֲזַן שְׁאֲרָה".

לשכם ומשאירים שם – בצדו החיצוני של השער – את אלוהי הנכר; ורק אז נכנסים פנימה לבית אל, מקום הקדושה הטבעית.

את קדימת חברון לירושלים בקומה השנייה יש להבין כרצון להתחבר אל שורש העולם – לאדם הראשון, בכורו של עולם, ולאבות שנטמנו שם אחריו – ומכוח חיבור זה לבסס את המלכות. החיבור אל השורש הוא שמאפשר, מתוך קביעות ומלכות, להעפיל אל הקודש.

ההגעה לירושלים משמעותה חיבור עץ יוסף ועץ יהודה בנחלת בנימין, השבט המחבר, שהוא נחלת שכינה⁷ כל הפילוגים המתגלים בשכם, בית אל וחברון ובמלכויות המפולגות ביניהן, כל הפילוגים הללו מתאחדים בירושלים, המאפשרת גילוי כל הכוחות בשלמות.

להשלמת התמונה נציין עוד שלוש הערות:

* ניתן לחלק את ארבע הערים שנידונו לשתי קבוצות – לשני מעגלים: מעגל חיצוני, שבו ניצבות זו אל מול זו שתי ערי בירה – שכם, בירת בני יוסף, וחברון, בירת יהודה; ומעגל פנימי, הכולל את שתי ערי הגבול של נחלת בנימין, בית אל וירושלים – מקדש האבות ומקדש הבנים. המהלך הוא מן המעגל החיצון אל המעגל הפנימי – משכם לבית אל ומחברון לירושלים – על המשמעותות שראינו לעיל.

* ראוי להזכיר בהקשר שלנו את דברי חז"ל בבראשית רבה (עט ז):

...זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם, ואלו הן: מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף.

כלומר, שלושה מקומות מרכזיים בבמת ההר הם קניין נצחי של האומה לדורותיה: חברון, שכם וירושלים.

* בסך הכול בנה אברהם ארבעה מזבחות – בשכם, בין בית אל ובין העי, בחברון ובהר המוריה, דהיינו: באותם ארבעה מקומות שעל משמעותם עמדנו כאן. חז"ל (בראשית רבה לט טז) מציינים את התוכן של בניית שלושה מן המזבחות הללו:

אמר ר' אלעזר: שלשה מזבחות בנה, אחד לבשורת ארץ ישראל, ואחד לקנינה, ואחד שלא יפלו בניו.

המזבח בשכם נבנה לבשורת ארץ ישראל; המזבח בחברון – לקניינה של ארץ ישראל; והמזבח בין בית אל ובין העי – שלא יפלו בניו. דברינו כאן תואמים אפוא את דברי חז"ל הן ביחס לשכם (בשורת ארץ ישראל) הן ביחס לחברון (קניינה של ארץ ישראל).

במובן זה ירושלים ממצעת בין שכם לחברון, ואינה עומדת אפוא יחד עם בית אל מול שכם וחברון כי אם לעצמה.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה
עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון
אתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
אתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

7 את היות נחלת בנימין נחלת שכינה המחברת בין השבטים נוכיח באחד השיעורים הבאים. כאן נציין רק כי כשם שבואו של בנימין אל יוסף למצרים הוא המחבר בסופו של דבר את יוסף ואחיו, כך גם ניצבת נחלתו בתוך, בין נחלת יוסף ואפרים בצפון לבין נחלת יהודה בדרום, ומכאן נובע מעמדה של ירושלים, עיר המחברת את כל ישראל זה לזה.